

EGYHÁZ VAGY SZEKTA? Kizáró és befogadó vallási közösségek

1. Bevezető

Az erdélyi, azon belül a székelyföldi cigányság társadalmát, gazdasági helyzetét, népi kultúrájának különböző szeleteit, életstratégiáit, aspirációit számos kutatás során vizsgálták, főleg az utóbbi másfél évtized folyamán. A történeti, antropológiai, néprajzi, szociológiai elemzések¹ ellenére az itt élő cigányok életének, kultúrájának több szegmense ismeretlen maradt, illetve időközben a cigányok életében is új folyamatok indultak be, amelyek társadalomtörténet-alakító hatásai okán érdemesek a tudományos érdeklődésre.

Ebben a dolgozatban két település cigányainak vallási életét vizsgálom annak felfedése céljával, hogy a hátrányos etnikai alapú megkülönböztetés és egy erősen negatív megítélésű, *szektaként* emlegetett kisegyházi tagság összeegyeztetése esetén hogyan viselkedik a szűkebb és a tágabb társadalmi környezet, a két negatív aspektus összekapcsolása valóban negatív végeredménnyel zárul-e. Miközben körvonalazódik a cigányok történelmi

¹ Az erdélyi cigányokkal kapcsolatos munkákban a módszerek és a paradigmák ötvöződése szembeszökő: a történeti elmélyítettség néprajzi, szociológiai (pl. életminőség-kutatások), antropológiai (a terepmunka kivitelezése, problematizálás) megközelítésekkel egészül ki. Néhány kiragadott szaktanulmány, illetve kötet: ALBERT Ernő 1998; POZSONY Ferenc 1998; ACHIM, Viorel 2001. A több kiadványban szétszórta n megjelent tanulmányok (pl. FOSZTÓ László 1997) mellett teljes kötet foglalkozik egy erdélyi falu cigány lakosságának néprajzi-antropológiai vizsgálatával: POZSONY Ferenc – ANGHEL Remus Gabriel (szerk.): 1999. Kulturális antropológiai módszerű-szemléletű komplex cigánykutatásokat a csíkszeredai KAM munkatársai végeztek, összegző tanulmánykötet: BODÓ Julianna (szerk.) 2002, összegző tanulmányok: BIRÓ A. Zoltán – OLÁH Sándor 2002; OLÁH Sándor 2004; FÜLPESI Gyula – KISS Dénes 2001.

egyházon belüli, illetve a kisegyház tanait követő csoport vallásos élete, a mikroközösség társadalmilag-gazdaságilag és felekezeti körülhatárolt csoportjai közti kapcsolódási pontokra, viszonyulásokra is kitérek.

Elemzésem két különböző régió egy-egy interetnikus falvában megvalósított néprajzi-antropológiai kutatás² által kevésbé tárgyalt kulturális szegmensére tér ki, nevezetesen e falvakban élő cigány lakosságnak a példáján a szektásodási tendenciákra, a *református* és a *jehovista*³ cigány népesség együttes jelenlétének mindennapjaira, az új tanok nyomán meginduló bekebelezési technikákra irányítom kérdéseimet. Kelementelkét és Nagyborosnyót bár önálló kutatási egységekként kezeltem, az összevetés indokát az szolgáltatta, hogy mindkét falu hangsúlyosan református vallású, túlnyomórészt magyar és cigány lakosságú, mindkét településen az elfogadott és belül forgalmazott népességi statisztika szerint a cigány népesség rohamos gyarapodásának tulajdoníthatóan a lakosságnak több mint fele cigány etnikumú.

A kutatott falvak magyar–cigány lakosságot feltüntetető etnikai térképére a heterogenitás, a diaszpóraszerű egymásmellettség jellemző. Az etnikai különbözőségek legmegfoghatóbb jelei a mindennapok kulturális megnyilvánulásaiban, a két etnikum erőteljesen differenciált életstratégiáiban, a mindennapi élet erkölcsi mutatóiban, és nem utolsósorban a vallásgyakorlásban fedezhetők fel. A cigány–magyar együttélés ütközésmentes felszíni képe mögött személyi konfliktusok, társadalmi-etnikai frusztráltság, kisebbségi komplexusok és az ezeket kiváltó, a két faluban más-más irányba eltolódott gazdasági erővonalak érzékelhetők. A demokrácia ezeket a közösségeket viszonylag nagy szegénységben találta, a munkahellyel rendelkező cigányokat pedig elsőként tették az utcára a leépülő vállalatok. Helyzetük többszörösen hátrányos, az etnikai megkülönböztetés gyenge gazdasági háttérrel és alacsony képzettségi mutatóval társult. A helyzet komplexitását fokozza, hogy az etnikai és szocio-ökonómiai jelen-

² A *Kis-Küküllő menti falvak változó társadalma* c. projektet (2004) a Sapientia Alapítvány – KPI támogatta, és három faluban Peti Lehellet végeztük közös kutatást. A *Nagyborosnyó cigány lakosságának horizontális és vertikális strukturálódása a téglavetői gyakorlat erőterében. Profitorientált életstratégiák* c. egyéni kutatást (2004–2005) magiszteri dolgozatomban összegeztem. A jelen tanulmányban vizsgált települések: Kelementelke (Maros megye, Kis-Küküllő mente) és Nagyborosnyó (Kovácsna megye, Sepsiszék), az összegzés 2005-ben készült.

³ A köztudatban és a mindennapi beszédhasználatban a *jehovista* megnevezés mellett hasonló jelentéstartalommal használatos a *hívő* kifejezés.

ségek mellett erőteljes vallási-felekezeti aspektus is kidomborodik a Jehova Tanúi és a református csoportok közti szembenállásban, ami szintén gazdasági téren csapódik le, és végső soron a lokális társadalmi rétegződés egyik meghatározó komponensévé válik.

2. A cigányok a református egyházban

A vizsgált településeken a felnőtt cigány lakosság a keresztség iniciációs rítusa alapján református vallású. Nyilvános hitéletét kevés kivétellel kizárólag az emberélet nagyobb fordulói alkalmával gyakorolja, egyébként a cigányok – más falusi gyülekezetekhez hasonlóan – távol maradnak mind az istentiszteletektől, mind az egyházi közteherviselés gondjaitól. Az egyházzal szemben tanúsított passzív viszonyulása árnyalataiban változik a gazdasági-társadalmi eredők mentén meghúzott határok, a gazdasági hierarchia fokozatai és e határokon belüli családok, valamint azok tagjai szintjén. Míg a külföldet járó tehetősebb csoport tagjai nagyobb ünnepek, úrvacsoraosztás alkalmakkor kisebb arányban jelen vannak, a kompakt csoportban élő szegény családok úgyszólván soha nem mennek templomba. A szervezett egyházi életben való részvétel érdek- és alkalomfüggő: szokványos ünnep- és vasárnapokon a cigányság távol marad, a karácsonyi ajándékozás és a külföldi egyházi segélyek szétosztásakor a magyar lakosság szerint *felháborítóan* felülreprezentált.

A református gyülekezet a megélt református hit alapján nem szerveződik egységes egészbe, hanem az etnikai identitás által meghatározva két református – magyar és cigány – közösség körvonalazódik. A közös templomhasználat, a közös úrvacsoravétel, a közös kehely használatának riadalma a magyar lakosságot arra ösztönzi, hogy a templomban néha megjelenő néhány cigány családdal szemben kizáró-eltávolító magatartást tanúsítson, és ezt nyíltan tegye.

Bár egyházon belüli vallásos élete igencsak visszafogott, annál nagyobb a cigányság hatása a belső egyházpolitikai életre. Ez a befolyás nem aktív hozzáállásban, érdemi döntésekben vagy tettekben áll, hanem hosszú távú következményekkel járó erőszakos megnyilvánulásokban konkretizálódik – Nagyborosnyó esetében például a külföldi segélyek visszaautásítását eredményezte, mivel a hollandok humanitárius gesztusát osztáskor itthon rendszerint tettelegességig fajuló összecsapások követték.

3. Vallástörténeti háttér

Erdélyben az 1990-es években a társadalmilag kanonizált vallásokkal szemben fellépve, újszerű világmagyarázó rendszert, új életmintát felkínáló vallási alapú szervezkedések, kiségyházak, szekták jelentek meg, illetve vállalták fel a nyilvánosságban is korábbi rejtett jelenlétüket, aktivitásukat. Mára már tényként kezelendő, hogy ezek a kiségyházak meglehetősen sikerrel gyarapították tagságukat az erdélyi magyar falvakban, s feltűnően sok átkeresztelkedőt számláltak a cigány népesség soraiból. A vallási térítés sikere, amely számos esetben pszichés erőszakra épülő kényszerű lépések folyamata volt, a falusi kisközösségekben máig feldolgozatlan társadalmi, kulturális és mentális ütközéseket, vallási türelmetlenséget és intoleranciát gerjesztett.

A fordulópontként értelmezett rendszerváltozás nyomán olyan társadalmi, gazdasági és kulturális folyamatok ragadták el az itteni cigányságot (is), amelyek életüket gyökeresen átalakították, területileg és kulturálisan homogén közösségeiket feloszlatták, a korábbi kapcsolathálót újraszabták és a társadalmi hierarchiát teljességében átdimenzionálták. Az újraértelmeződő társadalomszerkezet kiváltó okaiként egyrészt a gyors gazdasági kiugrást (amit a szimbolikusan felértékelte, presztízsjavak megszerzése, felmutatása, továbbá a vagyon reprezentációja fémjelez), másrészt a Jehova Tanúi részéről történő offenzív, ennek megfelelően nagy arányú vallási konverziót eredményező hittérítést jelölöm meg.

A vallásszociológiai szakirodalom a szekták, kiségyházak megjelenését és a tradicionális, társadalmilag domináns vallási doktrínáktól történő tömeges elfordulást a változó társadalmi-gazdasági körülményeknek és a társadalom szegmentálódásának tulajdonítja.⁴ A kommunista diktatúra 1989-es összeomlásával és a modernizációs folyamatok társadalmi-gazdasági szintű gyors beindulásával e megállapítás ebben az esetben hatványozott igazságtartalmat fed.

A pünkösdisták és a különböző neoprotesztáns csoportok mellett a Jehova Tanúi az egyik leghangsúlyosabban teret hódító kiségyház. Újabb követőket a tagok kívülálló személyes megkeresésével és meggyőzésével, azaz *térítő munkával* biztosítják. A szervezet életképességét hívei számának látványos gyarapodása és terjeszkedésének gyors üteme is jelzi.

⁴ HAMILTON, Malcolm B. 1998, 239.

A 19. század végén Amerikában alapított kisegyház az óceánt áthidalva Európában kezdett híveket toborozni, olyan ütemben, hogy – mint azt egy 20. század első harmadában született szociografikus életmű megjegyzi – egyes dél-kelet-erdélyi falvakban már az 1930-as években követőkre talált.⁵ Nem mellékesen úgy kerül szóba a jelenség, hogy azt és tagjait a szerző mélységes megvetése övezi.

Azokat a személyeket, akik megkeresztelésüknél fogva valamely történelmi egyházba tartoztak, és vallásukat az új tanok követésével elhagyták, az erdélyi magyar rurális közösségek a szocializmus idején is kizárásos technikákkal a társadalom peremére szorították. Az aranykorszak történelmi periódusában (is) a nemzeti identitás erősítésének és kinyilatkoztatásának, a magyarság megtartó erejét egyértelműen a beszűkített tevékenységű, rejtőzködő aktivitásra kényszerülő magyar történelmi egyházak jelentették. A vallás elhagyása szimbolikus síkon a magyarság megtagadásának képzetét társította. Sok településen ezért a protestáns és katolikus közösségek a felekezetük elhagyására buzdító *jehovisták* házaló-térítő akcióját a magyarság értékeitől való megfosztás, az identitás leépítésének közvetett szándékaként értelmezték, még akkor is, ha falubeli magyar etnikumú ismerősök toborozták tagjaikat, és – főleg a nyilvánosságban – határozottan elutasították azokat. Ezt a közösségi tartózkodó magatartást intézményesítette a kommunista államhatalom is, amely szigorúan tiltotta az efféle szervezkedéseket, nem csupán a marxi-lenini materialista elvek miatt, hanem azért az ellenállásként ható tényért, hogy a Jehova Tanúi férfi tagjai a vallási meggyőződésre hivatkozva megtagadták a kötelező katonai szolgálatot. A vallási üldöztetés ezért főleg ezeket a sorköteles férfiakat érintette, és sokakat közülük hosszabb-rövidebb ideig tartó börtönbüntetésre is ítélték. A vallási csoport vitalitását bizonyítja, hogy a faluközösségek elítélő magatartása és a hatalom üldöztetései közepette is – bár rejtőzködve – gyakorolták hitüket, összejöveteleiket kisebb-nagyobb rendszerességgel megszervezték egy-egy magánháznál, és meggyőződésükben túlélték a tiltó politikai rendszert.

⁵ A Kovászna melletti Páván. Az új vallást követőket nem nézték jó szemmel, és főleg nem vették komolyan. Falumonográfiájában Bartha Károly az egyik „hires kurvát” nevezi meg a szekta első falubeli követőjeként. BARTHA Károly é. n. 351. Az információt és a forrás rendelkezésemre bocsátását Szócsné Gazda Enikőnek köszönöm.

A rendszerváltozás után ez a vallási közösség nagyobb erővel, megújulva lépett a szélesebb nyilvánosság elé. Egy-egy településen belül azok a családok váltak a vallási-ideológiai eszmék irányítóivá, akik a szocializmus alatt is megmaradtak hitük mellett. Ők a diktatúra bukását az ellenük korábban elkövetett vétségek isteni megtorlásaként értelmezték, meggyőződésük visszaigazolását és egyben terjeszkedő-térítő tevékenységük legitimációját látták a bekövetkezett történelmi események kiváltotta változásokban felfedezni. Bár a két vizsgált faluban nem, számos más településen ekkor jelentek meg az első házaló Tanúk, akikhez az újraéledő magyar kisközösségek meglehetősen gyanúval viszonyultak, közelebbi megismerésük pedig ellenszenvet generált a lakosság legnagyobb hányadában.

A magyar közösségtől eltérően a cigányok között nem hatott a vallás – és közvetve az identitás – elvesztésének riadalma, hanem ellenkezőleg, a magyar közösségbe történő integráció lehetőségét látták benne. A nemzetiségtől elvonatkoztatott, interetnikus testvéri közösség képzete ezért a meggyőzés találó érveként működött csoportjaikban, s ezt piedesztálra emelte addig hallatlan intézményes lehetősége, hogy az új egyházban bármelyik hívő képzettségétől függetlenül prédikátori, tehát magas státust tölthet be. A történelmi egyházak életében való hátrányba kerülés és a vallásgyakorlásban is megmutatkozó társadalmi rétegződés a falusi cigányokat defavorizálta.⁶

A magyar közvélemény szerint az Igazság tanítása mellett a belépést elősegítendő a jehovisták meggyőző technikaként az anyagi segítségnyújtást alkalmazták a szegényebb cigány lakosság körében. Az ilyen segélyakciók során a megcélzott család nemcsak alapélelmiszereket és ruhanevét kapott *ajándékba*, hanem jelentős pénzüsszeggel is gazdagodott. A gazdasági felkarolás szándéka ellenére számos cigány család távol maradt a vallásos összejövetelektől, a vallásgyakorlás alkalmainak sűrűsége, az addigi életvitel gyökeres megváltoztatása, az alkoholfogyasztás és a dohányzás teljes mellőzése taszító, kényelmetlen tényezőként hatott a szabad időhasználatot és az italozó mulatozást kedvelő cigányság között. Az erősebb magyar egyházközösségek tagjainak elutasító viselkedése az amúgy is kirekesztett cigányságot meggondolandó lépésre kényszerítette, ennek ellenére a jehovisták részéről megnyilvánuló erőszakos integrációs szándék számos új cigány tagot csalogatott a gyülekezet berkeibe.

⁶ JÁVOR Katalin 2000, 817.

4. Az Igazság a cigány közösségekben. Két példa

4.1. Kelementelke

lakosságát tekintve a 2002-es népszámlálás alapján nemzetiségi mutatója alapján a 947 főből 898 magyar, 44 cigány és 5 román nemzetiségű.⁷ A településen köztudott, hogy valójában a cigányság létszáma valahol az 50–60% között van. Felekezeti hovatartozás szempontjából ugyanaz a forrás 863 reformátust, 50 római katolikust, 6 ortodox vallásút, 5 unitáriust, 1 görög katolikust és 22 egyéb vallásút (köztük 1 adventistát) tart nyilván.⁸ Az *egyéb vallású* kategória a Jehova Tanúi helyi vezetője szerint 14 megkeresztelkedett (köztük néhány cigány etnikumú) jehovistát takar.

Ebben a faluban az első család az 1960-as években tért az új hitre. Az L. család vallásgyakorlása abban az időben meglehetősen nehézkes volt, a szomszédos Balavásár községben volt a központ (jelenleg is ott van), ahová hetente két alkalommal igyekeztek eljárni prédikációhallgatásra. A fiatalember, L. J., az 1970-es évek elején az anyja példáját követve keresztelkedett meg az új hit tanai szerint. A katonai behívónak egyháza tétéleire hivatkozva nem engedelmeskedett, ezért törvényszék elé állították és hét év letöltendő börtönbüntetésre ítélték. Innen azonban *Jehova Isten akaratával* néhány hónap múlva amnesztiával szabadult, amit transzcendens üzenetnek fogott fel, és buzgó vallásos élettel kívánta meghálálni.

Az 1990-es évek legelején építkezésbe fogott, házat bővítette oly módon, hogy a családi hajlék fölé második szintként egy nagyobb befogadóképességű imatermet (Jehova Tanúi Királyság Terme) alakított ki a lassan bővülő gyülekezet számára. Az 1990-es évek közepétől kezdve Kelementelkén az intézményi keretekben már rendszeresebbé vált a Tanúk szertartása, itt alkalmanként a nagyobb közösségekből is érkeztek prédikátorok. A féltucatnyi jehovista intenzív térítőmunkát kezdeményezett. Házaló akciójuk során a lokális magyar közösség elutasító magatartását tapasztalták, a stabil munkahely presztízsét mindennél jobban megbecsülő református lakosság lenézte az alkalmi munkákból élő szobafestő (L. J.) tevékenységét, s e megvetett pozíciót tetézte L. J. köztudottan szkizofrénias felesége, akit buzgósága miatt a falubeliek *Bibliás* előnévvel bélyegeztek meg.

⁷ VARGA E. Árpád é. n., <http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002/msetno2.pdf>.

⁸ VARGA E. Árpád é. n., <http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002/msfelo2.pdf>.

A jehovisták újabb célcsoportjuknak az elesett, de népes cigány családokat választották. Ezek meggyőzésére saját bevallásuk szerint nem alkalmazták az anyagi juttatás technikáját, csupán próbálták *megmutatni az igazságot*. A református egyház berkeiben periférikus helyzetű cigány nagyszámú lakosság fogékonyabbanak mutatkozott az új értékrendet, új mentalitást és életmódot ajánló kiségyház iránt, annál is inkább, mivel ismereteseek voltak azok a korábbi példák előttük, amelyekben az új vallás felvételével az erkölcsi megtisztulás mellett a cigányságnak külső kapcsolatokat teremtett és gyors meggazdagodását segítette elő.

Gagy József írja le a Nyárad menti Karácsonyfalva példáján azt, hogy az itt élő gáborcigányok már az 1970–1980-as években kapcsolatba kerültek az adventista vallással, amelynek a társadalomba integráló szerepe volt számukra, és amely folyamat az 1990-es években csak felerősödött. „Egy mobilis, a világot új és új kapcsolatok mentén beélő, és a halmozódó kapcsolati tőkéből élő csoportnak igen nagy támogatást jelent, ha szilárd, és mások által is elismert erkölcsi háttérrel rendelkezik.”⁹ A büszkén vállalt amerikai központú kiségyház azonban a kelementelki cigányokat nem karolta fel az elvárásoknak megfelelően, a címzettek igencsak megszelektálva csekély értékű ingóságokat – főleg ruhaneműt – jutattott nekik.

Nagy hangsúlyt fektettek viszont a térítő munka megszervezésére a cigányok között, amelyet a falubeliek gúnyolódó megvetése övezett. Szárnyra kapott a faluban annak a cigánynak az esete, aki egyik nap még rongyos napszámosként kereste a kenyerét, másik hétköznap már öltönyben, könyvekkel megrakott aktatáskával rótt a falu utcáit. Az arra járó falusi gazda kérdésére, hogy: *Hová mész így kifelve, te Rupi?*, a nem mindennapi felelet így hangzott a cigány részéről: *Menyek prédikálni!* Nyilvánvaló, hogy a magyar lakosságot továbbra is belépésre ösztönző bibliamagyarázatok – a szituáció visszásságát érzékelve – ezután is a magyar nemzetiségű Tanúk kísérelték nyújtani. A cigány közösség beépítését az azok helyzetét belülről ismerő, jólöltöztetett jehovista cigányokra bízta.

Mivel kicsi az új vallási közösség, és tagjai kivétel nélkül belépésük előtt is alacsony társadalmi pozíciókat töltöttek be, új tagok verbuválása meglehetősen nehéz feladat. Bár nagyobb számban járnak el rendszeresen bibliamagyarázó órákra az L. családnál lévő Jehova Tanúi Királyság

⁹ GAGYI József 2002, 62.

Termébe, a tényleges tagság 2004 nyarán még mindig csak 14 főből állt, akikhez alkalmanként csatlakoznak a szomszédos (még kisebb) jehovista közösségekből is.

4.2. Nagyborosnyó

Lakossága 2002-ben 1547 személy.¹⁰ Az etnikai mutatókban jelzett 142 fős cigány lakosság azonban még jelzésszerűen sem közelítik meg a reális nemzetiségi arányokat, mivel a nem hivatalos közvélemény szerint Nagyborosnyó lakosságának legalább 50–60%-a cigány etnikumú. A több mint 100 fős Jehova Tanúi közösség nem jelenik meg a hivatalos adatokban.¹¹ A jelentős arányú cigányság – Kelemenelkéhez és az országos átlaghoz hasonlóan¹² – előrehaladott asszimilációs fázisban van: nincs jellegzetes cigány viseletük, és egyetlen cigány nyelvjárást sem ismernek. Magyar anyanyelvükkel viszonylag teljes a régió magyar lakosságába való beolvadásuk. Az itt élő jelentős cigányság jellegzetes gazdasági tevékenységet folytat: téglavetéssel foglalkozik. 1990 után egy szűkebb csoport külföldi (főleg magyarországi) feketemunkára vállalkozott, mellettük több család üzletelő-seftelő tevékenységből él. A szezonban folytatott téglavetés és a külföldi gazdasági tevékenységek sikeres kombinációjával a kilépők jelentős gyarapodást értek el.¹³

A posztszocialista versenyhelyzetben a nagyborosnyói cigányság társadalmi, gazdasági és felekezeti síkon jelentős mértékben hierarchizálódott. Nagy vonalakban egy szegény és egy nagyobb tőkekonzentrációt megvalósító, gazdag csoportot különíthetünk el, ez utóbbi csoport profitorientált tevékenységeinek függvényében még tovább szegmentálódik (ami főleg a megvalósított jövedelmek skáláján mutatkozik meg). A szegény és a gazdag csoportok *felekezeti* aspektusból történő vizsgálata azt mutatja, hogy a református cigányok jelentős hányada a szegény csoportba tartozik, a Jehova Tanúi javarésze migráns, azaz a gazdagabb csoportba tartozó család tagja.

¹⁰ VARGA E. Árpád é. n., <http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002/cvetno2.pdf>.

¹¹ A felekezeti statisztika adathíányra hivatkozva nem tartalmaz információt az *egyéb* kategóriáról. VARGA E. Árpád é. n., <http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002/cvfelo2.pdf>.

¹² ACHIM, Viorel 2001, 230.

¹³ Lásd a *Téglavetők* c. tanulmányt ebben a kötetben.

A Jehova Tanúi gyülekezetbe tartozó nagyborosnyóiak – akárcsak az ország többi részein élők – a kommunizmus évtizedei alatt üldöztetést vállaltak. A kiségyház ezen a településen az 1970-es években lépett fel nyilvánosabban, és már az első bekeresztelkedők között volt az a tégla-
vető cigány család (G.), amely a rendszerváltás után három gyermekével és azok időközben kialakult családjával a helyi gyülekezet hajtómotorjaként vállaltak szerepet. Az 1990 utáni szabad vallásgyakorlás és sikeres propagandamunka eredményeként megrugaszkodott a bekeresztelkedők száma, jelenleg a faluban a Jehova Tanúi kb. 150 tagot számlálnak. Az első térítők még magyar etnikumúak voltak; a református egyházat fokozatosan elhagyó és Tanúnak álló cigány családok közössége azonban gyorsan túlnőtte a magyarokét, és a szektához a speciálisan *cigány vallás* képzetét kezdték társítani a falubeliek. Ez a tény mára már annyira taszító erőként működik a magyar lakosság körében, hogy a helyi gyülekezetbe való belépésük valószínűsége minimálisra csökkent. *Kevés a magyar közöttünk, sokan lennének, csak szégyellik, hogy a cigányok közé békeveredjenek. De ha mondjuk nem lenne annyi cigány, akkor lehet, többeket érdekelne ez az Igazság* – állapítja meg tényszerűen egy cigány származású jehovista. Néhány évvel ezelőtt a jelentős létszámú gyülekezet Amerikából kapott kölcsönrel imatermet épített, ahol közös összejöveteleiket tartják.

Nagyborosnyón a legnagyobb hatású jelenségként értelmezzük, hogy a kettős társadalmi kirekesztés – cigány identitásuk és jehovista felekezetük – ellenére a Jehova Tanúi szektába tartozó cigány családok a közelmúltban erőteljesebb tőkegyarapodást értek el, mint hasonló gazdasági tevékenységeket és életstratégiákat követő református társaik. Közülük sokan vesznek részt magyarországi vendégmunkában, miközben itthon időszakosan téglaégetéssel is foglalkoznak. A piacozás kínálta lehetőségek kihasználását a kiségyház dogmái lényeges mértékben nem befolyásolják, a gazdasági előrehaladás üdvösnek tekintett törekvés körükben, az erkölcsi kódex betartásának ellenőrzésére, *igaz hívő* státusuk felülvizsgálatára kizárólag itthoni tartózkodásuk alatt kerülhet sor. A falu egyik legdinamikusabban fejlődő utcáját (a Kisborosnyó felé nyúlót) zömében Jehova Tanúi lakják. Az utóbbi néhány évben itt a főút mellett 30–40 új ház épült, valamennyi cigány tulajdonban van, jelentős hányaduk éppen jehovista cigányoké. A vallásnak tulajdoníthatóan ezek a családok a korábbi életmodellt, ahol az alkoholnak még túlságosan nagy szerepe volt, teljességében átstrukturálták. Az új stratégia – *nem isznak, nem szivaraznak*

– nemcsak jelentős állandó kiadás alól menti fel őket, de folyamatosan biztosítja a racionális döntés lehetőségeit is.¹⁴ A puritán erkölcs és a racionális döntéseket állandósító tőkeorientált életstratégia függvényében a jövedelem folyamatos felhalmozást és újabb beruházásokat tesz lehetővé. Gazdasági helyzete ezeknek a családoknak a stabilitáson túl a református cigány családokhoz és a magyar közösséghez viszonyítva is kiemelkedően jónak mondható. Itt érvényesülni látszik az a kisegyházak berkeiben működő vallásfelfogás, aminek értelmében a helyes vallásos magatartás és példászerű életforma következtében a hívők anyagi helyzete valószínűsíthetően stabilizálódik, és ennek ellentétes vonatkozása is, amikor az anyagi jólétet a transzcendens vallásos élmény fokozódása követi.¹⁵

5. A példák néhány közös tanulsága

5.1. Elkülönülés

Kutatásom két falvának narratív diskurzusában a mindennapok szintjén is jelen van a több felekezet együttéléséből adódó kulturális differenciáltság tudata, és – talán a vallásos csoportosulás hangsúlyosabb jelenléte óta eltelt rövid másfél évtized okán – a tartós, lényegében egyirányú intolerancia állapota a jellemző mindkét mikroközösségben. Különösen negatív előjelű a cigány lakosság integrációját megcélzó törrekvésük. Bár eltérő arányban képviseltetik magukat a települések társadalmán belül, nyilvánosságban folytatott verbuváló tevékenységük és kisebb-nagyobb mértékű számbeli gyarapodásuk miatt a református lakosság reális társadalmi veszélyként éli meg jelenlétüket, és lehetőség szerint teljes szegregációjukra törekszik. A Jehova Tanúi közösségébe tartozó cigány családok életvitelük miatt *önként* is elkülönülnek a cigány közösségen belül, de ez a kiválás a református cigányok és magyarok szemszögéből stigmatizáltságot, társadalmi kirekesztettséget is jelent. Életmintájuk teljesen elüt a református cigányokétól. A fiatal például *az alatt az idő alatt, amíg menne katonaságot csinálni, menyen hirdetni Jehova királyságát.* (N, 1)

¹⁴ Mezőségi falvakban végzett vallásszociológiai kutatások is ezt támasztják alá. FÜLPESI Gyula – KISS Dénes 2001; CSATA Zsombor – KISS Dénes – KISS Tamás – SÓLYOM Andrea 2001.

¹⁵ Vö. KISS Tamás é. n.

5.2. *Elismerés*

A magyar közösség úgy véli, hogy a jehovista cigányok sokkal rendeztebbek, életmódjuk, erkölceik a magyarokéhoz állnak közelebb. A szektába tartozás cigány szempontból történő értékelése is pozitív: *nem isznak, nem szivaroznak, rendesek; ... nem részegeskednek a családba s így nyuguttabban elvégezzük a munkákat, me segitt a család.* (N, 1) Ők maguk úgy vélik, a magyar közösség toleránsabb a jehovista cigányokkal szemben, ami a mindennapi élet cselekvéseiben is megnyilvánul: *vannak cigányok, akik finomak, s megbecsülik őket.* (N, 1)

5.3. *Tartózkodó magatartás*

A református cigányok a Jehova Tanúi ünneptelen életét, a szórakozás megtagadását, az alkoholfogyasztásra és dohányzásra vonatkozó tilalmakat nehezményezik. Ezek a köztudatban élő vallási kitételek és betartásuk minősége támadási felületként is szolgálnak: a reformátusok figyelik és elítélik azokat a jehovistákat, akik *az egészség érdekét* hangsúlyozva bort fogyasztanak (pl. a kelementelki L. és a nagyborosnyói G. családot), és azokat a fiatalokat, akik a helyi közvélemény és a helybéli református fiatalok megbélyegzése elől menekülve távolabbi falvakba járnak szórakozni. Tényleges kulturális másságaikat feltételezett negatív jellemzőkkel egészítik ki a közösségi beszélgetések során. Bibliamagyarázó közös összejöveteleiket több cigány beszélgetőtárs titokzatos rítusokként értelmezte és írta le, ahol a transzcendens erők megidézése, az ekstázisos vallásgyakorlás, az orgiaszerű szexualitás és a tömeges bujálkodás egyszerre van jelen. *Azt mondják, hogy ott lekapcsolják a villanyt, s akkor békötik a szemüköt, s ki akivel éri, egymás feleségivel izélnek. Há a milyen dolog?* (K, 1)

5.4. *Önsegélyezés?*

A falvak lakói általában úgy tartják, hogy *a jehovistákat erőssen segittik.* (K, 2) Kelementelkén tagadják a Tanúk, hogy valamiféle külföldi (amerikai) segélyben részesülnének. Ez véleményem szerint közel járhat az igazsághoz, az alig tengődő cigányság ugyanis anyagi juttatás fejében feltehetően gyorsan felzárkózna a jehovisták mellé, ebben nem képez akadályt sem a nemzeti-vallási identitás megváltoztatásának devalváló értékkonnotációja, sem a csupán statisztikák szerinti reformátusságuk, de még a magyarok elítélő magatartása sem, mivel mára már nagyjából egyforma a magyar–cigány lakosság etnikai összetételének aránya.

A kisegyház tagjainak gazdasági sikereit Nagyborosnyón egyesek az amerikai központból irányított szervezet önszegélyező politikájának tulajdonítják, előfeltevésük relevanciája azonban számomra nem nyert bizonyítékot. Maguk a Tanúk is tagadták az újonnan belépőknek nyújtott anyagi segítség lehetőségét. Az alábbi interjú egy olyan cigány asszonymal készült, aki egyedüli jehovista a családjában. *Ő [a férje] nem Jehova Tanúja, mindig azt mondta, hogy olyan helyre megyünk, ahol kapunk es valamit, de hát akkor métt állunk olyan helyre bé, ahol sehol semmi nincsen. De hát Jehova Tanúi azért foglaltak itt állást, met az igazságot tanították, s azért tetszett, nem a pénzért. S ezért sokan arra figyeltek fel, hogy ahol nagycsalád volt, mind mü es négy-öt gyerek, hát nem azon vót a cél, hogy pénzt adjanak, me lehet, ha adtak volna, elfogadtuk volna, me mindenki örvend a pénznek, hanem itt abból kellett nagyobb érdekltség, hogy ingyen van, s értékes, met igaz. Az a fehér az fehér, nem pedig piross!* (N, 2) Ezt többen a reformátusok közül is megerősítették, azzal érvelve, hogy *ha esetleg adnának valamit, akkor, igen, de ha nem adnak semmit, akkor métt álljak bé?* (N, 3)

5.5. Vallási konverzió

A bekeresztelkedetteken kívül számos olyan szimpatizáns van, akik rendszeresen járnak az imaházba. Körükben megfigyelhető, hogy ez a(z egyelőre) nem formalizált kapcsolat máris érzeteti hatását életszervezésükben, például fokozatosan leépítik káros szenvedélyeiket, mondván, *hogy ez nem az a ház, ahol inni lehet* (N, 4); szorosabb kötelékek, családi kapcsolatok (pl. baráti összejövetelek) alakulnak ki a Jehova Tanúi csoportján belül, ami lassanként kizárja az Igazságot nem ismerő református ismerősökkel tartott relációkat. Ezt a közeledő tendenciát két megfigyelt család esetében családi tragédiák is elősegítették az érzelmek felkorbácsolásával, a szociális érzékenység kiélezésével: az egyik családban meghalt egy 15 éves lány hosszás (több éves) betegség után, a másik család egyetlen, 7 éves fiúgyermekét veszítette el váratlanul. Az áttérés igényét a hagyományos világmagyarázó séma súlyos csapás esetén való használhatatlansága okozza. „A modern társadalmakban az egyénnek több világmép áll a rendelkezésére, a konverziót egyikről a másakra való átváltás jelenti. Ezt olyan események váltják ki, amelyek a hagyományos világmépben

nem értelmezhetők.”¹⁶ Ilyenkor a Jehova Tanúi azzal kecsegtetik a szenvedő családtagokat, hogy jöjjenek el a Királyság Terembe, *ha látni akarják Jézust* (N, 4). A halálesetek után érzékenyebbé vált anyákat gyakran víziók gyötörték, amelyek során elvesztett gyermeküket vélték az ablak alatt elmenni, hangját hallották vagy a fényképére nézve vélték úgy, hogy az éppen rájuk nézett, pillantott stb. A transzcendens iránti igényüket a közvetlenebb, személyesebb kapcsolatokon alapuló szektában próbálták kielégíteni. Számos eset során figyelhető meg, hogy a vallási konverzióra a nők hajlamosabbak, több család van, ahol csak az asszony (és esetleg a kiskorú gyerekek) tagjai a szektának. A református férfiak inkább tartózkodnak a belépéstől, tartva az ismerősök megszólásától, értékrendjükben a vidám, zenés vallási összejövetelek túlságosan kifinomultnak, visszataszítóknak, a Jehova királyságát hirdető házaló bibliamagyarázás pedig éppen szégyenteljesnek minősülnek.

A családi katasztrófát elszenvedők mellett az áttérők egy csoportjának helyzete gyakran deprivált. Ők vélhetően azért hajlamosabbak az áttérésre, mert könnyebb a faluközösség normarendszerével való szembeszegülés, vagy alávett társadalmi pozícióból, magukra hagyottságukból kívánnak közösségi kapcsolatba integrálódni. Az új vallási közösség erre kínál megoldást, célja a tagok folyamatos verbuválása és integrálása.¹⁷

5.6. Interaktív kapcsolat

A jehovista cigányok és a jehovista szerveződés között sokkal szorosabb, személyesebb a kapcsolat, mint a református cigányok és református egyházuk között. A reformátusok a hit gyakorlása tekintetében csupán formálisan tartoznak az egyházhoz, nem vesznek részt az istentiszteleteken.¹⁸ A gyülekezeti tagok közvetlen kapcsolata mellett a jehovisták által hangoztatott további előnyös körülmény, hogy a szektán belüli szerepek (pl. prédikátor) cigányok által is betölthetők, és legalább kis közösségüknek elfogadott, teljes értékű tagjai lehetnek.

¹⁶ KISS Dénes 2001, 55.

¹⁷ Vö. KISS Dénes 2001, 60.

¹⁸ A hitközséget megbontotta az a magyarok részéről megnyilvánuló törekvés, amely vonakodott a cigányokkal való közös úrvacsoravételről és rosszallta a közös kehelyből ivást.

6. Összegző

A társadalmi elismerés és a faluközösségbe vezető integrációs pálya vonala az etnikai hovartartozás miatt nem körvonalazódhat, a szegmentáltságot tovább fokozza, hogy az eredetileg és jelenleg is túlnyomórészt református falvak lakói a cigányok körében civilizáltabb életmodellt meghonosító jellege ellenére még mindig negatív előítélettel viszonyulnak a Jehova Tanúi iránt.

Az eltaszítás okaként több együttthatót jelöltem meg jelen tanulmányban, „első ránézésre” a legnagyobb leküzdendő akadályt az új vallás *szekta* jellege és az ebből fakadó negatív értékkonnotációk képezik. A másik elítélt aspektus az, hogy nem tekintélyes, köztisztéletnek örvendő gazdák állnak a lokális szerveződések élén, hanem valamikori alacsony társadalmi presztízsű gyenge családok, akik ráadásul – mivel a magyarokat nem sikerül meggyőzniük a csatlakozás előnyeiről – a falubeli lenézett cigány közösséget próbálják beépíteni a falusiak szemével *gyanús*nak felfogott csoportosulásukba. Kelementelkén pozitív példák hiányában a számbeli gyarapodásuk stagnálni látszik. Nagyborosnyón ellenben a sikeres, előremutató életstratégiák példáinak hatására a bekeresztelkedők köre fokozatosan tágul. A magyar közösség részleges elismerő álláspontját látva a jehovisták abban bíznak, hogy a mikroközösségben a jelenleginél legitímabb pozíciót fognak kivívni.

Adatközlők

- K, 1 – kelementelki férfi, 50 év fölötti, református
- K, 2 – kelementelki asszony, 40 év körüli, református
- N, 1 – nagyborosnyói asszony, 70 év fölötti, jehovista, egykori téglavető
- N, 2 – nagyborosnyói asszony, 45–50 közötti, jehovista, migráns családból
- N, 3 – nagyborosnyói férfi, 50–55 közötti, református, migráns családból
- N, 4 – nagyborosnyói asszony, 30 év körüli, jehovista szimpatizáns (még református), migráns családból

Irodalom

ACHIM, Viorel

2001 *Cigányok a román történelemben*, Osiris Kiadó, Budapest.

ALBERT Ernő

1998 A cigányok útja Háromszékre és itteni életük, in: Bari Károly (szerk.): *Tanulmányok a cigányságról és a hagyományos kultúrájáról*, Petőfi Sándor Művelődési Központ, Gödöllő, 81–93.

BARTHA Károly

é. n. *Páva története*, kézirat.

BIRÓ A. Zoltán – OLÁH Sándor

2002 Helykeresők. Roma népesség székelyföldi településeken, in: Bodó Julianna (szerk.): *Helykeresők? Roma lakosság a Székelyföldön*, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 13–49. BODÓ Julianna (szerk.)

2002 *Helykeresők? Roma lakosság a Székelyföldön*, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda.

CSATA Zsombor – KISS Dénes – KISS Tamás – SÓLYOM Andrea

2001 Vallás és modernizáció a Mezőségen, *WEB. Szociológiai folyóirat*, A Max Weber Szociológiai Szakkollégium lapja, Kolozsvár, 34–54.

FOSZTÓ László

1997 A formalizáció folyamata az interetnikus kapcsolatokban. Esetelemzés egy cigány-magyar egymás mellett élés példáján, *Antropológiai Műhely*, 1997/1, 65–82.

FÜLPESI Gyula – KISS Dénes

2001 Roma közösségek együttélési stratégiái, *WEB. Szociológiai folyóirat*, A Max Weber Szociológiai Szakkollégium lapja, Kolozsvár, 5–34.

GAGYI József

2002 A kicsi cigány és társai, in: *Helykeresők? Roma lakosság a Székelyföldön*, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 49–67.

HAMILTON, Malcolm B.

1998 Szekták, kultuszok, mozgalmak, in: Uő: *Vallás, ember, társadalom. Elméleti és összehasonlító vallásszociológia*, Budapest.

JÁVOR Katalin

2000 A vallásgyakorlás integráló szerepe és a differenciáltságot okozó tényezők: rétegek, szekták, felekezetek, nemek, in: Sárkány Mihály – Szilágyi Miklós (szerk.): *Magyar Néprajz. VIII. Társadalom, Akadémiai Kiadó, Budapest, 816–819.*

KINDA István

2005a „Vannak cigányok, akik finomak...” Református egyház és Jehova Tanúi – kizáró és befogadó közösségek, *Székegyföld. Kulturális folyóirat*, IX, 9, 113–132.

2005b Tradicionális mesterség és profitorientált életstratégiák. Jövedelemszerzési technikák egy háromszéki cigány közösségben, in: Jakab Albert Zsolt – Szabó Á. Töhötöm (szerk.): *Lenyomatok 4. Fiatal kutatók a népi kultúráról*, KJNT, Kolozsvár, 147–171.

KISS Dénes

2001 Egy hetednapi adventista közösség kialakulása. A vallási konverziót befolyásoló tényezők, *WEB. Szociológiai folyóirat*, Kolozsvár, 54–66.

KISS Tamás

é. n. *A szocialista típusú modernizáció és hetednapot ünneplő adventista vállalkozók*,

Forrás: www.hhrf.org/magyarkisebbség

OLÁH Sándor

2004 Cigányok és magyarok egy székely faluban, in: Uő: *Falusi láttelepek. 1991–2003*, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 227–237.

POZSONY Ferenc

1998 Változások az erdélyi cigány társadalom életében, in: Bari Károly (szerk.): *Tanulmányok a cigányságról és a hagyományos kultúrájáról*, Petőfi Sándor Művelődési Központ, Gödöllő, 111–118.

POZSONY Ferenc – ANGHEL Remus Gabriel (szerk.)

1999 *Modele de conviețuire în Ardeal. Zăbala*. Asociația Etnografică „Kriza János”, Cluj.

SZABÓ Á. Töhötöm

2005 Kizárás vagy befogadás? Cigányok és magyarok az informális gazdaságban, *Székegyföld. Kulturális folyóirat*, VIII, 9, 122–144.

SZŐCSNÉ GAZDA Enikő

2005 Háromszéki árvizek és hatásuk az itt lakók életmódjára, *Székegyföld. Kulturális folyóirat*, IX, 7, (július), 115.

VARGA E. Árpád

é. n. *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája. Kovászna megye*. Forrás: <http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002/cvetn02.pdf> (nemzetiségi mutatók), <http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002/cvfelo2.pdf> (felekezeti adatok)

é. n. *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája. Maros megye.* Forrás: <http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002/msetn02.pdf> (nemzetiségi mutatók), <http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002/msfelo2.pdf> (felekezeti adatok)

